

Вікторія СТИНСЬКА

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ
МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В УРСР
у 60 – 80-ті рр. ХХ ст.**

У статті розкрито соціальну політику підтримки материнства й дитинства в УРСР у 60 – 80-ті рр. ХХ ст. на державному рівні, яка передбачала охорону праці та здоров'я вагітних жінок, соціальні пільги матері й дитині, державну допомогу багатодітним, малозабезпеченим сім'ям, самотнім матерям.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, дитинство, материнство, соціальна політика, УРСР.

Постановка проблеми. Стратегічна лінія соціальної державної політики здатна забезпечити взаємодію всіх інститутів соціалізації (від мікро- до макрорівня) у сфері підтримки материнства й дитинства. Права дитини та матері на соціальний захист як різновид соціально-економічних прав і свобод особистості зафіксовано у конституціях більшості країн, в т. ч. України.

Про важливість і актуальність проблеми свідчить факт проголошення ООН 2014 р. “Міжнародним роком сім'ї”, що дає можливість звернути увагу на роль сім'ї у процесі розвитку людства, підбити підсумки останніх тенденцій в сфері розвитку сімейної політики. У цьому контексті значний інтерес для нашого дослідження має вивчення історичних витоків, оскільки в ХХ ст. в Україні сформувалася державна система соціальної політики підтримки материнства й дитинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд науково-методичної літератури показав, що на сучасному етапі проблема соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні

є досліджена мало. Розробленими є її окремі аспекти, а саме: історія становлення системи охорони дитинства та подолання дитячої безпритульності (Л. Василевський, М. Гернет, О. Гусак, І. Діптан, А. Зінченко, С. Кульчицький, С. Коваленко, П. Лихолата, П. Люблінський, С. Познишев та ін.); соціально-педагогічна підтримка та соціально-правові стандарти захисту дитинства (І. Зверева, Ж. Петрочко, Т. Янченко та ін.).

Дотичною до теми дослідження є дисертація Т. Янченко на тему “Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)”. У роботі науковець стосовно другої половини XIX – початку XX ст. дослідила зміст, форми та особливості виховання українських дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які скоїли правопорушення [8].

У дисертації Ж. Петрочко розкрито технології соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах й, зокрема, теоретико-методичні аспекти, зміст і досвід здійснення оцінювання потреб дитини в її сім'ї. Охарактеризовано соціальну політику забезпечення прав дітей вразливих груп, а також змістово-організаційні питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, фахівців соціальної сфери до відповідної діяльності [1].

Водночас соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні у 60 – 80-ті рр. XX ст. не була предметом окремого дослідження в історико-педагогічній науці, що й зумовило вибір теми статті. Зазначимо, що окреслена розвідка є продовженням циклу статей автора з окресленої проблематики [5 – 6].

Мета статті – на основі аналізу джерельної бази розглянути соціальну політику підтримки дитинства й материнства в Україні у 60 – 80-х рр. XX ст.

Як свідчить аналіз джерельної бази, основним завданням УРСР у другій половині XX ст. було: “...забезпечити виховання, фізично міцного молодого покоління з гармонічним розвитком фізичних і духовних сил... Забезпечити щасливе дитинство кожній дитині – одна із найбільш важливих і благородних задач суспільства” [3, 3]. Завдання розв'язувалося шляхом здійснення постійної цілеспрямованої державної соціальної політики підтримки материнства й дитинства, що встановлювалася і гарантувалася законо-

давством. Вона включала заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я матері і дитини, охорону праці працюючих жінок, утримання і виховання дітей у дитячих закладах, надання соціальних пільг по догляду за дитиною.

У 60-ті рр. ХХ ст. продовжувала розвиватися і вдосконалюватися створена у перші дні існування радянської держави система підтримки материнства й дитинства. Так, 19 грудня 1969 р. було прийнято “Основи законодавства СРСР та союзних республік про охорону здоров'я”, розділ 5 якого стосувався безпосередньо окресленої проблеми – “Охорона материнства і дитинства”. Зокрема, в статті 38 розділу 5 наголошувалося: “Материнство в СРСР охороняється та заохочується державою. Охорона здоров'я матері та дитини забезпечується широкою мережею жіночих консультацій, пологових будинків, санаторіїв та будинків відпочинку для вагітних жінок та матерів з дітьми, ясел, садків та інших дитячих установ, наданням жінці відпустки з вагітності та пологів з виплатою допомоги з соціального страхування; встановлення перерв у роботі для годування дитини; виплатою у встановленому порядку допомоги з нагоди народження дитини та допомоги під час нагляду за хворою дитиною; заборонаю застосування праці жінок на важких та шкідливих виробництвах, переводом вагітних жінок на легшу роботу зі збереженням середньої заробітної плати; покращенням та оздоровленням умов побуту та праці; державною допомогою родині та іншими заходами у порядку, який встановлюється законодавством СРСР та союзних республік” [2, 599].

Соціальна підтримка дитини починалася з охорони та піклування про жінку-матір. У ст. 39 “Основ законодавства СРСР та союзних республік про охорону здоров'я” зазначалося, що установи охорони здоров'я забезпечують кожній жінці кваліфікований медичний нагляд за перебігом вагітності, лікувально-профілактичну допомогу матері та новонародженій дитині і стаціонарну медичну допомогу при пологах [2, 599]. На практиці це мало означати широкомасштабне будівництво пологових будинків, розширення кількості акушерських та гінекологічних ліжок.

Законодавство про працю передбачало гарантії та пільги, які дозволяли жінці поєднувати роботу на виробництві з материнством. Так, ст. 71 “Основ законодавства СРСР та союзних республік про охорону здоров'я” наголошувала, що жінкам надаються відпустки

по вагітності та пологах впродовж 56 календарних днів до пологів та 56 (у випадку ускладнень або народженні двох та більше дітей – 70) календарних днів після. При наявності загального трудового стажу не менше одного року, жінкам надавалася частково оплачувана відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею віку одного року з виплатою допомоги з державного соціального страхування. Окрім того, жінці-матері, відповідно до поданої заяви, передбачалася додаткова відпустка без збереження заробітної плати з догляду за дитиною до досягнення нею віку 1,5 року. З 1 грудня 1973 р. Рада Міністрів СРСР встановила виплату допомоги жінкам по вагітності і пологах в розмірі 100 відсотків зарплати впродовж всього періоду, а також одноразову допомогу при народженні дитини в сумі 30 руб. (при народженні двох і більше дітей – допомога передбачалась на кожну) [3, 6 – 7].

Як свідчить аналіз джерельної бази, поєднувати трудову діяльність з материнством забезпечувала жінкам можливість і створена широка мережа державних дитячих закладів, – дитячі ясла, комбінати “ясла-садок”, сезонні дитячі заклади, групи та школи продовженого дня, – які дозволяли матері після закінчення декретної відпустки продовжити трудову діяльність чи навчання [4, 16 – 17]. Окрім того, в УРСР діяло кілька видів дитячих закладів з постійним, довготривалим перебуванням у них дітей – це будинки малюка, дитячі будинки та школи-інтернати. Будинок малюка був закладом, призначеним для виховання та надання медичної допомоги до чотирирічного віку дітям-сиротам, підкинутим дітям, дітям осіб, що не мали можливості для їх виховання, та дітям з дефектами фізичного або психічного віку. Для дітей від трирічного до шістнадцятирічного віку, позбавлених батьківського піклування, було організовано дитячі будинки, в яких забезпечувалося їхнє утримання, навчання та виховання. А для дітей та підлітків шкільного віку, які не мали необхідних умов для виховання у родині, було створено школи-інтернати, де вони проживали упродовж навчального року. На прохання батьків або осіб, які їх заміняють, дітей відпускали додому на свята, вихідні або канікули [4, 18 – 19].

Законодавство про працю передбачало також підвищену охорону жіночої праці. Вже після прийняття Конституції 1977 р. було розширено перелік професій та робіт з важкими і шкідливими умовами праці, на яких заборонялося використання праці жінок.

Особливу підтримку радянська влада надавала малозабезпеченим, багатодітним сім'ям та самотнім матерям. 12 вересня 1974 р. Постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про подальше збільшення матеріальної допомоги малозабезпеченим родинам, які мають дітей”, було введено допомогу на дітей сім'ям, в яких сукупний прибуток не перевищував 50 крб. на місяць. Допомога призначалася та виплачувалася у розмірі 12 крб. на місяць на кожну дитину до досягнення нею 8-річного віку. Введення окресленої допомоги було новим соціально-економічним заходом, спрямованим на підвищення добробуту сімей [3, 7].

Допомогу багатодітним та самотнім матерям було встановлено розпорядженням Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. “Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання “Мати-героїня” і нагородження орденом “Материнська слава” і медаллю “Медаль материнства”. Порядок призначення і виплати допомоги було затверджено постановою Ради Міністрів СРСР від 12 серпня 1970 р. Відповідно, державна допомога по багатодітності призначалась і виплачувалася матерям, що мали двох дітей, при народженні третьої і кожної наступної дитини. При народженні третьої дитини матері виплачувалася тільки одноразова допомога, а при народженні четвертої і кожної наступної дитини – одноразова і щомісячна. Щомісячна допомога виплачувалася з другого року після народження дитини до 5 років, одноразова – при народженні дитини [7, 40].

Державна допомога на утримання і виховання дітей виплачувалася також і самотнім матерям при умові, якщо у свідоцтві про народження дитини був відсутнім запис про батька. Допомогу самотнім матерям виплачували до досягнення дітьми 12 років в розмірі 5 руб. на одну дитину, 7 руб 50 коп. – на двох і 10 руб. щомісяця – на трьох і більше дітей. Якщо самотня мати виховувала трьох і більше дітей, то вона мала право на отримання допомоги і по багатодітності [7, 43].

Розглядаючи допомогу сім'ям у вихованні дітей важливим напрямом соціальної програми розвитку суспільства, у 80-х рр. ХХ ст. в УРСР було введено в дію низку постанов, спрямованих на поліпшення матеріального стану сімей та створення кращих умов для виховання здорового підростаючого покоління. Зокрема,

22 січня 1981 р. було прийнято Постанову ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про міри посилення державної допомоги сім’ям з дітьми”. Відповідно до неї передбачалося: введення триденної відпустки для матерів, які мають двох і більше дітей віком до 12 років; право на додаткову відпустку по догляду за дітьми без збереження заробітної плати терміном до двох тижнів; першочергове право на отримання щорічної відпустки в літній або зручній для них час та пільги для матерів, які виховували п’ять та більше дітей або дитину-інваліда дитинства.

Встановлювалася виплата одноразової допомоги для матерів, що працюють або навчаються з відривом від виробництва в розмірі 50 руб. при народженні першої дитини і 100 руб. – другої і третьої. Було збільшено і розмір державної допомоги самотнім матерям до 20 руб. на місяць на кожну дитину до досягнення нею віку 16 років (студентам, що не отримували стипендію, – до 18 років).

Відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС від 2 вересня 1981 р. “Про порядок введення частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею віку одного року та інших заходів для посилення державної допомоги родинам, які мають дітей” для працюючих матерів, що мали трудовий стаж не менше одного року, а також для жінок, що навчалися з відривом від виробництва, вводилася частково оплачувана відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею віку одного року. Одночасно передбачалося надання працюючим жінкам додаткової відпустки без збереження заробітної плати по догляду за дитиною до досягнення нею віку півтора – двох років, зі збереженням безперервного трудового стажу і стажу роботи за спеціальністю [7, 60 – 61].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна політика підтримки материнства і дитинства в УРСР в 1960 – 1980 рр. стала справою державного значення. Вона передбачала зміцнення здоров’я матері і дитини, охорону праці працюючих жінок, надання соціальних пільг по догляду за дитиною, державну допомогу багатодітним, малозабезпеченим сім’ям, самотнім матерям.

Подальших наукових розвідок потребує дослідження соціальної політики підтримки дитинства й материнства в Україні в 90-х рр. ХХ ст. і на сучасному етапі.

Література

1. Петрочко Ж. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Ж. Петрочко. – К., 2011. – 44 с.
2. Рішення партії та уряду з господарських питань : збірник документів. – Т. 7 : 1968 – 1969. – М. : Політвидав, 1970. – 1200 с.
3. Симоненко Г. В интересах матери и ребенка: пособия на детей / Г. Симоненко. – М. : ПРОФИЗДАТ, 1976. – 80 с.
4. Соціальне забезпечення в СРСР : збірник нормативних актів. – М., 1979. – 305 с.
5. Стинська В. Особливості становлення системи соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в УРСР у 20-ті рр. ХХ ст. / В. Стинська // Людинознавчі студії : збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 27. Педагогіка. – С. 124 – 139.
6. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства в УРСР у 20 – 30 рр. ХХ ст. / В. Стинська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. – Вип. 17. – Ч. 3. – Київ – Івано-Франківськ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 86 – 94.
7. Фролова Е. Пособия на детей: порядок назначения и выплаты / Е. Фролова, О. Бирюлева. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 62 с.
8. Янченко Т. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т. Янченко. – К., 2006. – 20 с.

Виктория Стинская. Социальная политика поддержки детства и материнства в УССР у 60 – 80-е гг. ХХ в. В статье раскрыта социальная политика поддержки материнства и детства в УССР в 60 – 80-е гг. ХХ ст. на государственном уровне, предусматривающая охрану труда и здоровья беременных женщин, социальные льготы матери и ребенку, государственную помощь многодетным, малообеспеченным семьям, одиноким матерям.

Ключевые слова: социально-педагогическая поддержка, детство, материнство, социальная политика, УССР.

Stynska Victoria. Social policy of motherhood and childhood support in the USSR in the 60 – 80s of the XX century. Social policy of motherhood and childhood support in the USSR in the 60 – 80s of the XX century is outline in the article. It included health and labour protection of pregnant women, social benefits for mother and child, state aid to large and low-income families and single mothers.

Key words: socio-pedagogical support, childhood, motherhood, social policy, USSR.